

***2000-2010 DÖNEMİNDE TÜTÜNE YÖNELİK UYGULAMALARIN ADIYAMAN
TÜTÜN ÜRETİCİSİ AİLELERE YANSIMASI**

*The Effects Of Policies Implemented Between 2000 And 2010 Period To Tobacco
Farmers In Adiyaman Province*

Turğut ORMAN
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Haydar ŞENGÜL
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada dünya tütün pazarı ve Türkiye'nin bu pazardaki yeri, üretici ve tüketici ülkelerin tütün ve mamüllerine yönelik politikaları incelendikten sonra geçmişten bugüne, özellikle 2000 sonrası uygulanan politikalar ile Adıyaman tütün üretiminde ve üreticisinin ekonomik yapısında meydana gelen değişimler incelenmiştir.

Çalışmada konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yayınlar, TEKEL , Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tütün Üreticileri Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası, TÜİK, DPT, Dünya Bankası, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, FAO, USDA vb. kurumlardan elde edilen verilere ek olarak Adıyamanda ağırlıklı olarak tütün üretimi ile uğraşmış ve halen uğraşan üreticiler ile yapılmış anket sonuçları kullanılarak yorumlar ve tespitler yapılmıştır.

Araştırma sonucunda özelleştirme ve tütün kanununda yapılan değişikliklerle TEKEL'in pazar payını büyük oranda kaybettiği, buna paralel olarak Türkiye genelinde % 70 Adıyaman ilinde ise % 85 oranında tütün ekicilerinin üretimden çekildikleri belirlenmiştir. Yoğun emek ve işgücü gerektiren tütün üretiminden üreticilerin çekilmesiyle alternatif bir üretim modeli geliştiremedikleri ve nihayetinde kırsal alanlardan şehirlere bir göç dalgasının başladığı ve atıl bir iş gücünün ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tütün, Tütün Politikaları, Tütün Üreticileri, Adıyaman

ABSTRACT

In this study, the world tobacco market and Turkey's position in this sector, policies of main producer and consumer countries and changes related to economic structure of Adıyaman's tobacco farmers which are occurred after policies implemented between years of 2000 and 2010 are examined.

Datas obtained from national and international publications TEKEL, The Ministry of Agriculture and Rural Affairs, Chamber of Agricultural Engineers, Turkstat, State Planning Organization, The World Bank, Tobacco and Alcohol Market Regulatory Agency, FAO and USDA are used more often. In addition to this, comments and observations are made by datas obtained from surveys which are made with farmers mainly engaged in tobacco production.

---

* Yüksek Lisans Tezi-MSc. Thesis

At result of study, it is determined that after privatization and new policies of tobacco, TEKEL lost big majority of its market share and in Turkey % 70 in Adıyaman province % 85 of tobacco farmers gave up to produce.

And also, it is seen that after tobacco production come to an end farmers who were in this sector could not create an alternative model and it is because a wave of immigration begun from rural areas to big cities.

Key Words : Tobacco, Tobacco Policies, Tobacco Producers, Adıyaman

GİRİŞ

Tütünün keyif verici olarak kullanılmaya başlanmasından sonra tüketimi hızla artmış, devletler tütünden elde edecekleri geliri fark ederek tütünle ilgili düzenlemeler yapmış, tekeller kurmuş ve vergiler almışlardır. Tütün ve tütün mamullerinin üretim ve ticareti birçok ülkede uzun yıllar boyunca devlet tekeli altında yürütülmüştür. Bu ülkelerin birçoğunda sonraki dönemlerde tekel kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bugün dünyanın 128 ülkesinde değişik kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır.

Dünya tütün üretiminde 2008 yılı verilerine göre Çin % 42,1'lik üretim payı ile birinci sıradadır. Çin'i sırası ile %12,6'lık pay ile Brezilya, % 7,7'lik pay ile Hindistan ve %5,4'lük pay ile ABD izlemektedir. Türkiye ise dünya üretiminden 2008 yılı verilerine göre %1,4'lük bir pay almaktadır.

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla Türk tütüncülüğünün kaderi de değişmeye başlamıştır. İthalat rejiminde yapılan değişikliklerle pek çok yabancı menşeli tüketim maddesi iç piyasaya girmiştir. 1984 yılına kadar sadece yerli tütünden tekelle imal edilen sigaraların satışı yapılırken, 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununda yapılan değişikliklerle yabancı sigara ithalatına başlanmıştır. Bu yasayla birlikte, 1984 yılında 270 tonla başlayan yabancı sigara ithalatı, daha sonra Amerikan tipi Virginia ve Burley tütünlerinin ithalatı ile devam ederek 1986 yılında çıkan bir yasayla ülke içinde sigara imalatına dönüşmüştür. Yabancı sigara şirketlerinin Türkiye'de fabrika kurarak imalata geçmeleri ile birlikte sigarada monopol sona ermiştir.

MATERYAL ve METOD

Materyal

Çalışmanın materyalini konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yayınlar, TEKEL, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Tütün Üreticileri Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası, TÜİK, DPT, Dünya Bankası, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, FAO vb. kurumlardan elde edilen veriler, konu hakkında yapılmış akademik çalışmalar, geçmişten bugüne yürürlükte olan ve olmayan kanun, yönetmelik, genelge ve tüzükler, AB Ortak Tarım Politikası ve Tütün Ortak Piyasa düzeni uygulamalarından elde edilen verilere ek olarak, araştırma alanında tütün yetiştiriciliği yapmış ve halen yapan üreticiler ile tekel tütün alım garantisinin son bulmasıyla köylerinde meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimlere konu olabilecek veriler elde etmek adına yüz yüze yapılan anketler oluşturmaktadır.

Metod

Çalışmada ilk olarak konu ile ilgili yapılmış çalışmalar, makaleler, kamu kurum ve kuruluşlarının yanında sektörle ilgisi olan sivil toplum kuruluşlarının yayınlamış olduğu raporlar incelenmiş ve çalışmada kullanılması muhtemel olan verilerin neler olabileceği saptanmıştır. İkinci aşamada ilgili kurum ve kuruluşların yanında yapılmış çalışmalardan veriler toplanmıştır.

Dünya tütün pazarı ve Türkiye'nin bu pazardaki yeri elde edilen verilerin karşılaştırılması yoluyla ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Üretici ve tüketici ülkelerin tütün ve mamullerine yönelik politikaları incelenmiş, AB tütün üretimi ve ticaret rejimi kapsamlı olarak ele alınmış, Türkiye-AB tütün politikalarında ve uygulamalarındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

Geçmişten bu güne özellikle 2000 sonrası uygulanan politikalar ile Adıyaman tütün üretiminde ve üreticisinin ekonomik yapısında meydana gelen değişimler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

TEKEL'in özelleştirilmesiyle uygulanması öngörülen ve uygulanan alternatif ürün projelerine yönelik sorunlar, kısıtlar ve öngörüler tartışılmış ve konu ile ilgili olarak sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

Araştırma sahası ile ilgili olarak çalışmaya veri sağlamak amacıyla köy bilgi anketi ve üretici anketi şeklinde 2 farklı anket uygulanmıştır.

Köy bilgi anketi Adıyaman Merkez, Kahta ve Çelikhan İlçelerindeki köylerde 50 köy muhtarı veya köy hakkında detaylı bilgiye sahip kişilerle yapılmış olup Tekel tütün alım garantisinin son bulması ve sonrasında köylerindeki nüfus, işgücü, tarımsal yapı, üretim deseni ve göç olaylarının incelenmesi yanında ekonomik yapılarında meydana gelen değişimleri tespit etmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Anket uygulanan köyler tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı noktalardan seçilmiş olup Adıyaman'ın tütün üretiminde genel profilini yansıtmaya amaçlanmıştır.

Çizelge 1. Köy Bilgi Anketinin Uygulandığı Belde ve Köyler

Merkez			Kahta			Çelikhan			
1	Kemer kaya	11	Sarıharman	21	Zeytin	31	Köseler	41	Karaçayır
2	Ovakuyucak	12	Yaylakonak	22	Tuğlu	32	Yelkovan	42	Mutlu
3	Gökçay	13	Ekinci	23	Erikdere	33	Salkımbağı	43	İzci
4	Hacıhalil	14	Kömür	24	Büyükbağ	34	Narince	44	Balıkburnu
5	Kuştepe	15	Kızılcapınar	25	Habipler	35	Mülk	45	Altıntaş
6	Bağdere	16	Çaylı	26	Akkavak	36	Narsırtı	46	Aksu
7	Ürgüç	17	Karahöyük	27	Çakıtaş	37	Arılı	47	Karagöl
8	Yenigüven	18	Boğazözü	28	Hacıyusuf	38	Oluklu		
9	İncebağ	19	Serhatlı	29	Belören	39	Taşkuyu		
10	Akpınar	20	Düzce	30	Ortanca	40	Dut		

TÜTÜN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Tütün Bitkisinin Keşfi ve Yayılması:Dünyada ekonomik önemi oldukça yüksek olan tütün bitkisi bugün 128 ülkede yetiştirilmektedir. Kökeni bakımından sup tropik

karakterli bir bitki olan tütün tarımının M.Ö 6000 yıllarında Amerika kıtasında başladığı ve bu tarihten sonra orta Amerika da yaşayan Maya Uygarlığı tarafından tarımının yapıldığı bilinmektedir. Amerika'da Yukatan adasında yaşayan Maya'lara ait tarihi taşlar üzerindeki resimlerde ve Kuzey Ohio bölgesindeki höyüklerdeki eserlerde tütünün kullanılma şekillerine ve pipo resimlerine sık sık rastlanmaktadır.

Dinsel ayin sırasında yabani tütün yapraklarını pipoya benzer bir cisimle üfleyen bölge insanı tütünün keyif verici özelliğini fark etmiş ve kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Bölgede ki rahipler arasında tütünün keyif verici özelliği yanında şifa gücünün olduğu inancı da yaygın idi. Dönemin doktorları olan rahipler tütün yaprağını yaraların tedavisinde kullanmakla beraber göğüs ve baş ağrılarının tedavisinde de tütün dumanını koklatma yöntemini kullanmışlardır (Barış, 2003).

Tütün'ün Avrupa ile başlayıp tüm dünyaya yayılması Christopher Columbus'un altın ve gümüş bulmak amacıyla Asya ya yaptığı seyahatler sırasında tesadüfen 1492 yılında Küba ya ayak basmasıyla başlar. Columbus ve arkadaşları yerlilerin tütün yapraklarını sarıp bir çubuğa yerleştirdiklerini daha sonra tütün yapraklarını yakarak çıkan dumanı içlerine çektiklerini ve bu işe de Tobacco adını verdiklerini fark ederler (Özavcı,2007).

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TÜTÜN

AB'de Tütün Üretimi:Dünya tütün üretiminin % 4,2'sini karşılayan ve bu oranla en büyük beşinci üretici konumunda olan AB, kendi üretiminin yarısından fazlasını ihraç etmektedir. Buna karşılık dünya tütün ticaretinde %33'lük ithalat payı ile dünyanın en büyük tütün ithalatçısı durumundadır. Birlik içindeki üretimin %83'ü İtalya, Bulgaristan Polonya, Yunanistan ve İspanya'da gerçekleştirilmektedir. İngiltere, Hollanda ve Almanya ise tütün mamulleri üretiminde dünyada söz sahibi ülkelerdir.

Tütün üreticileri, sınırlı makineleşmenin ve yüksek maliyetlerin olduğu küçük işletmelerde üretim yapmaya çalışmakta, AB yardımları olmadan makul bir yaşam sürdürememektedir. Sübvansiyon olarak verilen primler üreticilerin, tütün üretiminden kazandıkları gelirin yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır. AB'de tütün üretimi 1970'ten beri Ortak Piyasa Düzeni kapsamına alınmıştır. Tütün piyasası ilk olarak 1992 yılında, daha sonra 1998 ve 2004 yıllarında bütçe sınırları dahilinde düzenli gelir desteği sağlamak, piyasa ihtiyaçlarına karşılık vermek ve üretimin değerini artırmak için reforma uğramıştır. Yapılan reformlarla üreticilerin gelir seviyelerinin yükseltilerek sübvansiyonların tedricen azaltılmasının yanı sıra, sektörden gönüllü ayrılmalar ve alternatif ürünlere geçişler de özendirilmiştir (DPT, 2007).

TÜRKİYE'DE TÜTÜN VE TÜTÜN SEKTÖRÜ

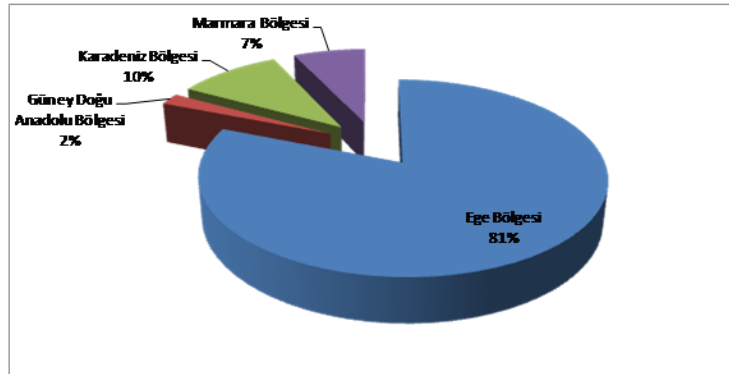
Anadolu'ya 1600'lü yıllarda İngiliz, Venedik ve İspanyol gemiciler aracılığı ile giren tütün, önemli bir tarımsal ürün olma niteliğini korumaktadır. Aile tarımı şeklinde üretimi gerçekleştirilen, üreticiden işlenmemiş halde alımı yapılan kurutulmuş tütün yaprakları; harman ihtiyaçları ile dış alıcıların talepleri doğrultusunda Türk Standartları Enstitüsünce belirlenen kalite, ağırlık, hacim ve

ambalaj esaslarına uygun olarak yeniden tasnife tabi tutulmakta ve yarı mamul hale getirilmektedir. Uygun koşullarda fermantasyon geçiren denk (balya) halindeki yaprak tütünler, bakım ve muhafaza işlemleri ile olgunlaşarak sanayide kullanılabilir hale getirilmektedir (SGB, 2006).

Türkiye’de Tütün Üretimi:Türkiye’de Türk tipi tütün üretimi Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yapılmaktadır. Ege Bölgesi toplam üretim alanından aldığı % 66’lık pay ile ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Antalya, Balıkesir, Bandırma, Bursa, Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Gaziantep, Adana, Rize ve Trabzon illerinde yabancı menşeli tütün üretimi yapılmıştır.

Türkiye’de tütün tarımı geleneksel yöntemlere göre yapılan, çok emek gerektiren bir tarım şekli olduğu gibi senenin büyük bir kısmında da devamlı çalışmayı ve ayrıca makine gücünden ziyade insan gücünü kullanmayı gerektiren bir tarım şeklidir. Tütün yaprakları elle hasat edilmekte ve yalnızca arazi hazırlığı aşamasında mekanizasyondan yararlanılmaktadır. Bu nedenlerle tütün, küçük aile işletmelerine özgü bir tarımsal üründür (Gül ve ark, 2009). Doğal ekolojisinin meyilli kıraç ve gübrelenmeyen araziler olmasına rağmen zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Taban ve sulu araziye zaman içinde önemli ölçüde yerleşen tütün diğer tarımsal ürünler aleyhine üretim miktarını giderek artırmıştır. İşlenmemiş tütünde Ortak Piyasa Düzeni ilk olarak 727/70 (EEC) No’lu Konsey Tüzüğü ile düzenlenmiş, ancak süreç içindeki reformlarla bu yönetmelik yürürlükten kaldırılmış, 2075/92 (EEC) No’lu Konsey Tüzüğü ile TOPD yeniden düzenlenmiştir. 2848/98 (EC) No’lu Komisyon Tüzüğü ile 2075/92 (EEC) No’lu Konsey Tüzüğü’nün uygulama kuralları geliştirilmiştir. 2075/92 (EEC) No’lu Konsey Tüzüğü’nün ana unsurları şunlardır:

Türkiye 'de Bölgelere Göre Tütün Üretim Alanları

Şekil 1. Bölgelere Göre Tütün Üretim Alanları (TÜİK,2009)

Çizelge 2. Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Üretimi

ÜRÜN YILI	ÜRETİM (Ton)	ÜRÜN YILI	ÜRETİM (Ton)
1925	56.294	1994	187.733
1930	47.335	1995	204.440
1935	36.926	1996	230.949
1940	71.356	1997	302.471
1945	69.599	1998	258.811
1950	93.328	1999	259.478
1955	120.143	2000	208.002
1960	139.177	2001	160.680
1965	132.374	2002	159.521
1970	149.861	2003	130.696
1975	323.963	2004	135.758
1980	228.349	2005	135247
1985	170.491	2006	117.000
1990	296.008	2007	74584
1991	240.881	2008	93.403
1992	334.321	2009	81.053
1993	338.800	2010	-----

Kaynak. TEKEL, TAPDK ve TÜİK verileri.

BULGULAR VE TARTIŞMA

2000 Yılı Sonrası Tütün Üretimine Yönelik Uygulamaların Adıyaman Bölgesindeki Etkileri:Türkiye’de tütünde destekleme uygulamaları 1940 yılında başlamıştır. Öncelikle tütün alım fiyatları, ekicilerin mağdur edilmemesine dikkat edilerek Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiş ve daha da önemlisi yetiştirilen tütünün tamamının devlet nam ve hesabına bir kamu kuruluşu tarafından satın alınacağı güvencesi verilmiştir.

Türkiye’nin kamu finansman açığı nedeniyle, 1999 yılı sonunda tarım politikaları konusunda radikal tedbirler alınması gerekmiştir. Bu arada Dünya Bankası ile Tarım Reformu Uygulama Projesi yürütülmesine başlanmış, 2000 yılından itibaren tarım sektöründe destekleme alımlarının kaldırılması ve destekleme aracı olarak sadece doğrudan gelir desteğinin uygulanmasına karar kılınmıştır.

Adıyaman ilinde tütün üretim alanları ve ekim alanı değişimine bağlı olarak değişen üretim miktarları Çizelge 7.2’de verilmiştir. Buna göre 1994, 1995 ve 1996 yıllarında tütün üretimine kota getirilmesi nedeniyle üretim miktarında % 45-50 düzeyinde bir azalma gerçekleşerek ortalama 140.000 da (Adıyaman ili toplam tarım alanının %5,2’si) alanda 14.000 ton seviyesinde gerçekleşmiştir.

Kotanın kaldırılması ile daha sonra tekrar artarak 1998 yılında son 10 yılın en yüksek değerine ulaşarak 335.000 da (Adıyaman ili toplam tarım alanının % 12,6'sı) alanda 25.000 ton şeklinde üretim gerçekleşmiştir.

Çizelge.3 Adıyaman da Tütün Bitkisinin Dönemler İtibariye Üretimi

Yıl	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)	Yıl	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)
1994	129.200	12.982	2002	53.890	5.928
1995	153.940	16.267	2003	93.080	6.463
1996	166.820	15.242	2004	91.380	7.864
1997	283.750	25.000	2005	98.860	6.485
1998	334.650	25.416	2006	87.848	5.737
1999	250.960	22.638	2007	89.966	4.547
2000	190.380	14.390	2008	86.865	5.590
2001	104.690	7.851	2009	11.198	557

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Tarımsal Üretim Deseni Üzerindeki Etkileri:İncelenen köylerin tamamı 10 yıl öncesine kadar köylerinde tütün üretiminin gerçekleştiğini ancak miktarın kota vb. uygulamalardan etkilenecek azalıp arttığını belirtmişlerdir. En düşük 200 da /köy en yüksek düzeyde ise 5000 da / köy şeklinde değişen üretim miktarı, köylerin sahip olduğu coğrafik koşullardan da etkilenmektedir.

Anket çalışmasının uygulandığı ve 2000 yıllarında ağırlıklı olarak tütün tarımının yapıldığı köylerin % 36'sı geçmişten bu güne köylerin de tütün tarımına devam ettiklerini belirtirken, % 64'ü köylerinde şu anda tütün tarımının yapılmadığını belirtmişlerdir. Güneydoğu Anadolu, dolayısıyla Adıyaman bölgesinde tütün üretimi büyük oranda Tekel garanti alımlarına bağlı olarak değişim gösterse de Çelikhan ilçesinde sarmalık kıyılmış tütünün piyasada yüksek fiyatlardan alıcı bulması tütün üretiminin devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca, bölgede sözleşmeli tütün ekiminin yaygınlaşmaya başladığı da görülmektedir.

Çalışmanın yürütüldüğü köyler tütün tarımının sona ermesiyle % 85 oranında hububat tarımına yöneldiklerini belirtmişlerdir. Ancak, tütün tarımı ve tekelin garanti alımının son bulmasına olumlu bakmamakla beraber hububat tarımından elde ettikleri kazancın tütün kazancına oranla çok düşük düzeyde kaldığını belirtmişlerdir. Köylerinde sulama imkanlarının oluşması durumunda tütünün yerine geçebilecek tarımsal faaliyetlerin oluşabileceğini belirtmekle beraber hayvancılık faaliyetlerinin desteklenmesi, alternatif ürün projesinin kapsamının genişletilmesi ve diğer tarımsal faaliyetler konusunda eğitim ihtiyacı ağırlık kazanan beklentiler arasındadır.

İstihdam Üzerindeki Etkileri: Anket yapılan köyler % 85 oranında köylerinden mevsimlik tarım işçisi olarak başka şehirlere gidildiğini belirtmişlerdir. Mevsimlik tarım işçisi olarak Malatya-kayısı, Giresun –fındık, Niğde- Patates ve Şanlıurfa-Pamuk işçiliğine gidildiği belirlenmiştir.

Çalışma alanını oluşturan köylerden İl ve İlçe merkezine gününbirlik çalışmaya gitme oranı ise 51 düzeyinde olmaktadır. Ağırlıklı olarak il ve ilçe merkezine yakın olan köylerden gidilmekle beraber gidenler herhangi bir nitelik gerektirmeyen işlerde işçi olarak çalışmaktadırlar.

Nüfus ve Göç Üzerindeki Etkileri: Tekel tütün alım garantisinin önce sınırlandırıldığı ve sonra tamamen kaldırıldığı dönemden sonra köylerin % 91'nin nüfusu azalırken, % 9'nun ise nüfusunun arttığı belirlenmiştir.

Araştırma alanının oluşturan ve 2000 yıllarına dek tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı köylerin % 38'nde, % 50 üzerinde göç gerçekleştiği görülmekle beraber köylerin % 10'nda ise % 17 oranında nüfus artışı olduğu belirtilmiştir.

Tütün Üreticilerinin Aile, Yaş ve Eğitim Durumları: Mevcut dönemde veya geçmişte tütün üretimi ile uğraşan tarımsal işletme sahiplerinin yaş dağılımları incelendiğinde en küçük üretici yaşı 25, en büyük üretici yaşı ise 84 olmaktadır. Üretici yaş ortalaması ise 47 olarak tespit edilmiştir. Tütün üreticileri yaş ortalamasının 47 olması üreticilerin orta yaş gurubunda yoğunlaştığını göstermektedir.

Eğitim-öğretimde ise üreticilerin % 77 oranında okur-yazar veya ilk öğretim düzeyinde, buna karşın % 23 oranında lise veya bir üst öğrenim düzeyinde oldukları gözlenmiştir. Veriler tütün üreticilerinin eğitim düzeylerinin büyük oranda düşük olduğunu göstermektedir.

Tütün İşgücüne Katılım ve Tütün Sonrası Üreticilerin Yöneldiği İş Kolları:Tütünün yetiştirilmesi diğer tarım ürünlerinden farklıdır. Tütün fidelerinin dikimi ve çapalanması, hasat döneminde tütün yapraklarının kırımı, ayrıca yaprakların tek tek iplere dizilerek ya da özel usullerle kurutulmaya bırakılması gerekmektedir. Bütün bu işlemlerin yapılması için de aile bireylerinin çalışmasına gereksinim duyulmaktadır. Tütün tarımında çocuk, genç, yaşlı, kadın- erkek, aile bireylerinin çoğu çalışmaktadır. Bu nedenle tütün yetiştiriciliğinin sosyal yönü ağırlıklı olmaktadır.

Üreticilerin aile birey sayıları değerlendirildiğinde ortalama aile büyüklüğünün 7,5 kişi olduğu ve aile bireylerinin tütün tarımı faaliyetlerinde aktif işgücüne katılımlarının ise % 85,5 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran tütün tarımının yoğun emek isteyen bir faaliyet olduğunu doğrulamaktadır.

Tekelin tütün piyasasından çekilmesi ile sadece Tekel Müdürlüğüne satılmak üzere tütün üreten çiftçi ve aileleri büyük oranda üretimden çekilmişlerdir. Tütünden sonra aile bireyleriniz ne iş ile meşgul olmaya başladılar sorusuna üreticilerin % 19'u işsiz oldukları cevabını verirken, % 46'sı mevsimlik tarım işçisi, geçici işçilik, inşaat işçiliği vb. işlerde çalıştıklarını, % 27'si ağırlıklı olarak kuru hububat tarımı yanında hayvancılık ve azda olsa tütün tarımı yaptıklarını, % 8'i ise şehir merkezinde esnaflık ve eğitimlerine devam ettikleri belirtilmiştir.

SONUÇLAR

Üretimden değerlendirme aşamasına kadar geniş istihdam imkanı sağlayan tütün, birçok bölgemizde yüzyıllardır yaygın olarak aile tarımı şeklinde üretilmekte, başta ihracat olmak üzere, milli gelir açısından ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Geçmişten bugüne Adıyaman ili tütün üretimi değerlendirildiğinde 2 farklı durum ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişi olan Adıyaman ili Çelikhane ilçesi ve Adıyaman merkezin kuzey kesimlerinde bulunan dağlık köylerde üretilen sarmalık kıyılmış tütün; genellikle sarp, çok parçalı, ortalama arazi büyüklüğü 1,5- 2 da olan arazilerde üretilmekle beraber iç piyasada yüksek düzeyde talep görmektedir. Herhangi bir kota uygulamasının olmadığı dönemlerde bile üretilen toplam miktarın sadece % 15'inin Tekel Müdürlüğünü verildiği ifade edilen sarmalık kıyılmış tütün bugün Adıyaman ilinde yaklaşık 6000 işletme tarafından üretildiği tahmin edilmektedir. Yarattığı istihdam ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına katkısının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu ifade edilmekle beraber geçmiş yıllarda alternatif ürünlerin denendiği ancak arazilerin çok parçalı ve küçük ölçekli olması nedeniyle başarılı olunamadığı belirtilmektedir.

Bölgede uzun bir geçmişe sahip olup iç piyasada yüksek düzeyde talep gören sarmalık kıyılmış tütünün aksine uygulanan yüksek fiyat politikaları sonucunda optimal üretim alanlarından kayıp taban arazide, zamanla diğer ürünlerin aleyhine yer edinen düşük kaliteli şark tipi tütün, Adıyaman ili ekonomisine sürdürülebilirliği olmayan büyük getiriler sağlamış ve geniş kitlelerin bu sektöre yönelmesine neden olmuştur. Dış satış imkanı bulamayan bu tütünlere yönelik bir üretim planlamasının yapılmaması nedeniyle zamanla büyük stoklar oluşmuş ve sonraki dönemlerde artan stok maliyetleri nedeniyle bu tütünler Tekel tarafından imha edilmiştir. 1998 yılında Türkiye genelinde imha edilen tütünlerin % 88'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde üretilen tütünler olmaktadır.

Türkiye'de tütün sektörünün ekonomik ve sosyal sorunlarının, tarımın diğer sektörlerine oranla daha fazla ve karmaşık durumda olduğu hemen herkesin kabullenebileceği bir gerçektir. Bu yönüyle sürekli güncelliğini koruyan tütün sektörü ile ilgili sorunların çözümlenebilmesi ve ülke ekonomisine beklenen katkıları yapılabilmesi için amaçları ve araçları çok iyi belirlenmiş Tütün Politikasının belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

2001 yılından bugüne uygulamada olan alternatif ürün projesi kapsamında tütün üreticilerine yapılan destekleme uygulamalarından arazisi olmayıp tütün tarımını kiracı veya ortakçı olarak yapmış olanlarında yararlanabileceği şekilde düzenlenmesi bölge halkı için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yapılan anket çalışmasında tütün üreticilerinin yaş ortalamalarının yüksek, eğitim seviyelerinin ise düşük olduğu tespit edilmekle beraber genç kesimin ağırlıklı olarak büyük şehirlerde herhangi bir nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Yeni tarımsal faaliyetlerin ve modern üretim tekniklerinin bölgede uygulanabilmesi için gerekli eğitimi alıp uygulayabilecek genç kuşağın teşvik

edilmesi, ekonomik değeri yüksek, katma değer sağlayan tarımsal faaliyetlerin başarıyla uygulanması yanında sürdürülebilirlik adına önemli bir girişim olacağı düşünülmektedir.

Adıyaman ilinde yaklaşık 6000 aile tarafından üretildiği tahmin edilen sarmalık kıyılmış tütün, üretici ailelerin geçimlerini temin etmede tek ve alternatif olmayan bir faaliyet olarak kabul edilmekle beraber, üretim alanlarından göçün önlenmesine büyük katkılar sunduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda üretim alanlarının tespit edilmesi ve üreticilerin ekonomik durumları göz önüne alınarak üretim ve satışına dair yasal düzenlemelerin yapılmasının faydalı bir girişim olacağı düşünülmektedir.

Yapılan yüz yüze görüşmelerde üreticilerin tütün dışındaki tarımsal faaliyetleri uygulama konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Üreticilere yönelik, bölge potansiyeli de göz önünde bulundurularak tarımsal eğitim programlarının hazırlanıp uygulanmasının yerinde bir girişim olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ADİYAMAN İL TARIM MÜDÜRLÜĞÜ,. 2004. Adıyaman İli Tarım Master planı., Adıyaman.
- DPT, 2006. İçki, Tütün Ve Tütün Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Tütün Ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu - Dokuzuncu Kalkınma Planı. Ankara.
- FAO, 2003. "Projections Of Tobacco Production, Consumption And Trade To The Year 2010 " (2010 Yilina Dair Tütün Ticareti, Üretimi ve Tüketimine Dair Öngörüler)
- GÜL, U., ARISOY, H., SIVÜK, H., ATASEVEN, Y., 2009. Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. Tekirdağ.
- GÜL, U., ATASEVEN, Y., 2004. Tütün – Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü. Ankara.
- ÖZAVCI, Ö., 2007. Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye Tütün Ekonomisi ve Politikaları: AB Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi. 198 Sayfa.
- SGB, 2006. Tarım Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporu. 248 Sayfa.
- TÜTÜN VE ALKOL PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (TAPDK), 2011. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) Sarmalık Kıyılmış Tütün Raporu. 5 Sayfa.
- TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ, 2001. Türkiye'de Tütün Arzının Kontrolü ve Ekonomik Etkileri. 113 Sayfa.